

A csonkakontyos házak oromzata a füstöskony-
hás időkben nyitott volt. A zsúptető alatti keskeny
nyitott rész a padlásra felszálló füst áramoltatásá-
ban játszott szerepet. A kémények megjelenése
után az orموkat sok helyen bedesz-
kálták. A deszkák éleit fűrészeléssel

díszítették. Gyakoriak voltak a szív, kereszt, kehely és
orsó alakú díszítmények, melyek egyben szellőzőnyílások is vol-
tak. Az oromdeszkák virágmintás díszítése a szomszédos Göcsej
és Hegyhát falvaiban volt általános. A múlt század végétől terje-
dő téglaházak klasszikus vonásokat hordoznak. Díszüket a kiug-
ró tornácok adják, de néhány épületen egyszerűbb vakolatdíszek

is megjelentek. Helyi asztalosok kezét dicsérik a be-
járati ajtók, melyek betétjein domború faragások, ro-
zetták, kelyhek vannak. A lábasistállók, pajták gyakran vakolatla-
nok. díszüket a szellőzők és a térség középkori templomait idé-
ző párkányzatok, fogsorok adják. Az Őrség falvaiban vannak a
vasi **haranglábak** legszebbjei. Ősi hagyományt őriznek, hi-
szen itt a közösségi célú épületek is sokáig fából készültek. (Se-
nyeházán 1803-ban még boronafalú iskolát építettek. Őriszent-
péteren 1783-ig, Kőrmenden 1787-ig, Nagyrákoson 1850-ig fa-
templom állt.) Legszebbek a középkori szerkesztésmódot őrző,
már torony méreteket öltő szoknyás harang-
lábak. A zsúptetős pankaszi 1755-ben, a fa-
szindelyes gödörházi 1790-ben épült. Külön-
leges az 1877-es kercaszomori, ahol a ha-
rangot faragott tölgy ágasfa tartja. Az ágas-
fát négyzetes alaprajzú szoknyaszerű sátor-
tetővel fedett boronafal veszi körül.

Turisztikai információ: Őriszentpéter Városszer 106. Tel.: 94/428-507
Kiadó: Savaria Tourist Kft. 9700 Szombathely, Hollán E. u. 1. Tel.: 94/318-055
Írta: Nagy Endre

Fotó: Gyöngyössy Péter, Nagy Endre, Németh József, Székely Anikó.
Az archív fotók a Savaria Múzeum gyűjteményéből származnak. A kiadvány
támogatója az Európai Unió Phare CBC Magyarország–Ausztria Programja.

A Turisztikai Célleírányzat támogatásával készült ingyenes terjesztésű kiadvány.

népi építészet

az

ŐRSÉG - VENDVIDÉK

naturparkban

A Rábától délre, hazánk legnyugatibb szeglete a dombokkal, vízfolyásokkal tagolt Órség és a szomszédos Vendvidék. A honfoglalás utáni időkben itt volt a magyar nyelvterület nyugati határa. Az Órség települései a gyepűrendszer védelmére letelepített őrállók szálláshelyeiből alakultak ki. Az „órségi tartomány” hajdan 18 községből állt, melyek határvédelmükért cserébe kiváltságokkal rendelkeztek, nem tartoztak a földesurak fennhatósága alá. A mai Vendvidék a hajdan lakatlan „gyepűelve” területén a XII. század folyamán népesült be. Települései a szentgotthárdi ciszterci apátság, a dobrai és felsőlendvai váruadalom alapítása után jöttek létre. Lakói az órségiekkel ellentétben jobbágysorban éltek. A terület egy sajátos településformát – a szeres települést – és gazdag népi építészeti hagyományokat őrzött meg. A **szerek** dombháton, erdei irtásokon az egyes családok letelepedési helyeiből alakultak ki. Elszórtnan álló házaik között néha kiterjedt rétek, gyümölcsösök vannak. A szántóföldi termelés a szereket gyűrűként körülvevő égetéses-irtásos területen folyt. A szerek nagy része napjainkra összeépült, de a dombvidéki falvak még megőrizték szórvány jellegüket. Portáik elszórtnan állnak, ma is kerítetlenek. A régi településképet legjobban konzerváló falu Szalafő, hét szerből áll. Szerei a

Zala völgyét övező dombhátak tetején ülnek. Pityerszerének egy része – az évszázados hagyományokat megőrkítve – szabadtéri néprajzi múzeumként működik.

Az Őrség olyan területen fekszik ahol hagyományos a fából való építkezés. Erdőségei a **boronaházak** építésének kedveztek. A házépítésnél tölgy talpgerendákra laposra faragott fenyőgerendákat (boronafákat) helyeztek, az épület sarkain egymásba

kapcsolva azokat. Az elkészült falakat polyvás sárral kívülről megtapasztották. A földémet a falakon átvetett faragott fenyőfák, később a „figerendákra” fektetett fűrészelt deszkázat alkotta. A tetőt zsúpszalmával fedték,

a gerincet sáros zsúppal „megormozták”. A sok száz éves hagyományt őrző keresztvéges boronafalak mellett a múlt század közepétől

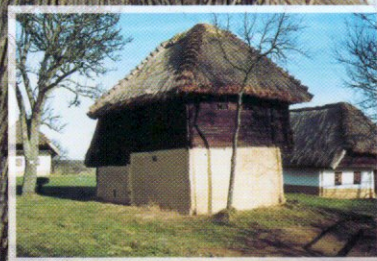

kezdett terjedni a csapos boronafal. Itt a gerendavégeket fecskefark-szerűen illesztették össze. Azok nem nyúltak túl a falsíkokon. Századunk elején „főnnálló boronából” is építettek.

Ezeknek a házaknak gerenda vázszerkezete van, melynek közeit függőleges gerendákkal, gyakran az elbontott házak faanyagával töltötték ki. Kik voltak ezen házak építői?

Nemesnépi Zakál György 1818-ban írt szavaival élve: „A' Házát az Eőrseghi Ember mága épitti magának fából, szomszédjainak és jó Embereinek segítségével. Minden Ember ért valamit a' faragáshoz. ...” A faragó ősök emléke még minden őrségi faluban felfedezhető. A keresztvéges boronafalak messziről felismerhetők. A csapos vagy főnnálló boronából készült házak falszerkezetére csak a csekély falvastagság, vagy az itt-ott málladozó sártapasztás, vakolat enged következtetni.

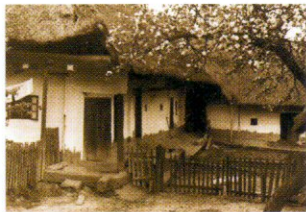

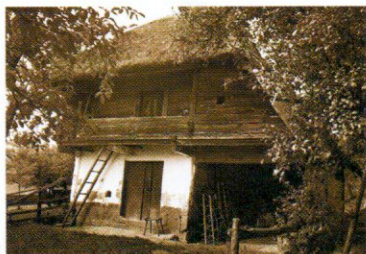
A XVIII. századtól az ország más vidékein háttérbe szorult a faházak építése. Az erdők védelmében a földesurak szabályozták jobbágyaik erdőhasználatát, a „faizási” jogot.

A XIX. századtól a Vendvidéken is egyre több ház készült földből, tömésfalakkal. Az Őrség szabaddabb jogállású lakosságának körében nem hatottak a szigorító intézkedések, a faépítkezés töretlen maradt. Az Őrségi ember el sem tudta volna képzelni, hogy ne faházban lakjon.

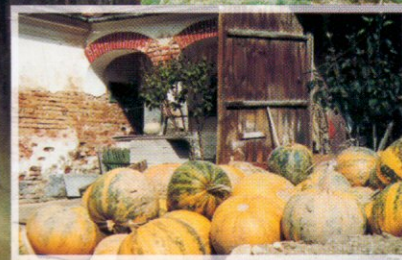
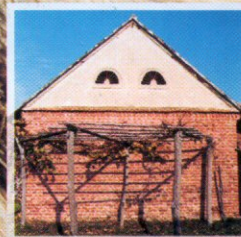
Ahogy ezt egy 1838-as útijegyzetben megfogalmazták: „pórember faházban nem lakni annyinak tartá, mint magát elevenen eltemettetni”. Az Őrségi

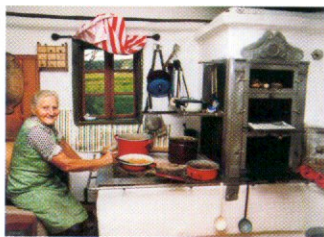

portákon igyekeztek mindent egy fedél alá építeni. Külön csak a nagyméretű pajta, a favágító, a méhes, valamint az élelmiszerek tárolására szolgáló földszintes vagy emeletes kástuk álltak. A pajtákat gyakran istállóval vagy kamrával építették össze. A család javainak tárolására szolgáló különálló kamrák – a **kástuk** – általában a lakóházzal szemben épültek. Emeletes változataik mára elpusztultak. Utolsó példányuk Szalafő Pityerszerén található. A történeti adatok, korabeli térképek szerint a lakóházak hajlított vagy kerített alaprajzra épültek. A **kerített házak** 3–4 oldalról záródtak. Előnyösen szolgálták a már istállózó, de még jelentős mértékben legeltetésre is támaszkodó félrdege állattartást. Az épületek „első tekerülete” a lakórész volt. A keresztszárnyban általában kamrák, a lakórészrel szemben istálló és ólak helyezkedtek el. A negyedik oldalt magas, boronagerendákból álló kerítés és fedeles kapu zárta. A zárt udvarban a szabad ég alatt teleltek a nagy számban tartott – istállókba már nem férő – szarvasmarhák. A kerített házak nagy száma a múlt század második felétől csökkent.

Egymás után bontották vissza a funkciójukat veszített épületrészeket, sok esetben csak lakórészük maradt meg. Az utolsó kerített ház helyszíni megőrzésben Szalafő Pityerszerén maradt ránk.

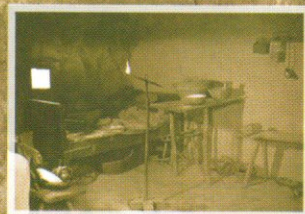
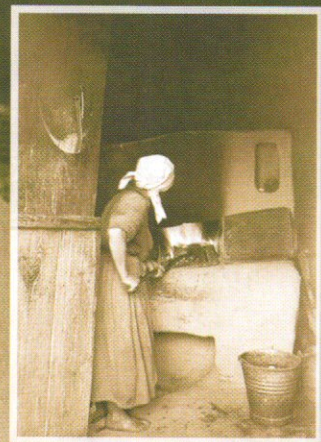
Az Őrség hagyományos épületei kövületként őrizték a tüzelőberendezések és a füstelvezetés archaikus vonásait. A jobbágyvilágban az egy lakóterű füstőházak, később a kályhás szobával rendel-

kező **füstöskonyhás házak** domináltak. A füstöskonyhákban nagy sárkemence volt, padkáján főztek és innen fűtötték a szoba szemes vagy táblás cserépkályháját. A konyhában terjengő füst az ajtón és a „tolitukkal” zárható füstlikakon távozott, közben bőségesen kormozta a lakóterű falait és mennyezetét. Idősebb emberek még emlékeznek az ilyen házakra, hiszen a két világháború között még nagy számban előfordultak ezen a területen. Füsttelenítésük itt csak a XX. század elején kezdődött. Itt nem épültek a múlt században szabadkémények. A füstöskonyhákat egyszerre a füsttelenített melegkonyha váltotta fel. Századunk elején sorra épültek a mászó-

kéményhez kapcsolódó, kemencével, sütővel, vízmelegítővel, takaréktűzhellyel rendelkező – gyakran csempével kirakott – nagyméretű tüzelőkombinátok. A régi, téglalábazaton nyugvó szobai kályhákat elbontották. Helyükre magasabb, karcsúbb, gyakran

pártázattal ellátott új típusú kályhák kerültek. A konyhai tüzelők szép példányai még megtalálhatók a területen. Régi boronaházaknál és az újabb téglaházaknál is előfordulnak. Nagy részüket ma is használják. Ma is készülnek rajtuk a hagyományos Őrségi ételek, a dödölle, a perec, vagy a savanyított húsos kerékrépafozelék. Díszítmények után kutatva az Őrség régi faházain szembetűnő az egyszerűség. A fehér falak, faszerkezetek, zsúptetők aránya harmonizál. Hangsúlyosabb díszítés csak a csonkakonty alatti oromzaton fordul elő. Gerendái gyakran ívelt kontúrral készültek. Geometrikus domborításokkal, pikelyszerű vésetekkel látták el őket. A véseteket néha fehér, kék, piros földfestékkel színezték.

Az építőanyag és építőtechnika változása a XIX. század végén megváltoztatta a terület hagyományos építészeti képét. Az 1870-es években az Őrség falvaiban olasz

téglaégető vendégmunkások jelentek meg. Őrszentpéteren és

Szalafőn burgenlandi téglaévetők dolgoztak. Az első téglaházakat stájer kőművesek építették. A vándorkőművesek és néhány helyi mester keze nyomán épültek a

hajdani boronaházak helyére zszindelytetős téglaházak, bejáratuk előtt oszlopokon nyugvó kiugró tornáccal, az ún. „kódissállással”. Megújultak a gazdasági épületek is. Az istállók boltozott mennyezetet, bejáratuk elé téglalábakra

boltozott tornácot kap-

tak. A pajtát, istállót, kamrát egyvégbe, egy tető alá, de a lakástól különállóan építették. Külön álltak az ólak is, de az épületek elhelyezésével az udvarok kerített jellegét továbbra is megőrizték. Gyakran előfordult, hogy a régi boronafalú lakóház megmaradt,

de az Őrségi ember a megélhetését biztosító állattálmány számára új téglaeépületeket emelt. A legszebb **kódissállásos**

téglaházak a történelmi Őrség területén – Bajánsenyén, Ispánkon, Szalafőn, Szattan és Pankászon – maradtak ránk, de a környező településeken (Kerkafalva, Zalaötvő) is vannak szép példányaik. A Szentgotthárd környéki falvak téglahajlított házain is gyakori a kódissállás és a kereszt szárnyba épült istállók előtti boltozott tornác.

